

معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶ / سال پانزدهم، شماره ۱ / بهار ۱۳۹۰
Knowledge in Islamic University, 2011 (Spring) 46, Vol. 15, No.1

پیامدهای مہجوریت آموزہ‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از دیدگاه امام خمینی (ره) و مصلحان دینی

عیسی متقی‌زاده^۱

یونس اشرفی امین^۲

چکیده

هدف: مہجوریت قرآن به معنای متروک ماندن آموزہ‌ها و اعراض از مفاهیم آن از سوی مخاطبان است. مصلحان دینی به ویژه امام خمینی (ره)، با اعتقاد به جامعیت همه‌جانبہ قرآن، بر آن هستند کہ ابعاد سیاسی و اجتماعی آن، عملاً در سطح وسیعی از جوامع مسلمان مہجور مانده است. مقاله حاضر با هدف تبیین دیدگاه‌های امام خمینی (ره) و برخی از مصلحان دینی درباره پیامدهای این مہجوریت نگاشته شده است.

روش: روش مقاله، تحلیلی - توصیفی است. **یافته‌ها:** از یافته‌های آن می‌توان به مهم‌ترین پیامدهای مہجوریت آموزہ‌های سیاسی و اجتماعی قرآن اشاره کرد کہ عبارتند از: شکایت پیامبر (ص) و قرآن از مہجور کنندگان، رواج اندیشه‌های باطل، گسترش فساد سیاسی و اجتماعی در جامعه، پدید آمدن اختلاف و تفرقه میان مسلمانان، تهاجم فرهنگی بیگانگان علیہ جهان اسلام و تسلط مستکبران بر مسلمانان.

نتیجہ گیری: تبیین آموزہ‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از سوی عالمان و دانشمندان، احیای اصل امر به معروف و نہی از منکر، تقویت وحدت مسلمانان، استفاده از رسانه‌ها در آموزہ‌های اجتماعی و سیاسی قرآن، توجه به اصول سیاسی قرآن در زمینہ‌های حکومت‌داری و مسائل اقتصادی، استقلال فرهنگی و عدم وابستگی به بیگانہ.

واژگان کلیدی: مہجوریت قرآن، آموزہ‌های سیاسی قرآن، آموزہ‌های اجتماعی قرآن، پیامدهای مہجوریت، امام خمینی (ره)، مصلحان دینی.

* تاریخ دریافت: ۸۹/۰۵/۶ تاریخ پذیرش نهایی: ۹۰/۰۱/۲۱

۱. دکترای مطالعات اسلامی، استادیار دانشگاه تربیت مدرس (نویسنده مسئول) / آدرس: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، گروه زبان و ادبیات عربی / نامبر: ۸۲۸۳۶۱۷-۰۲۱ / Email: emottaqi@yahoo.com

۲. کارشناس ارشد علوم قرآن، دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم / Email: ashrafyamin@gmail.com

طرح مسئله

قرآن، کلام حق (زمر، آیه ۴۱؛ رعد، آیه ۱؛ سبأ، آیه ۶)، مایه هدایت و شفا و رحمت (اسراء، آیه ۸۲؛ یونس، آیه ۵۷)، نور (نساء، آیه ۱۷۴؛ تغابن، آیه ۸)، حکمت (آل عمران، آیه ۵۸)، برهان (نساء، آیه ۱۷۴) و ریسمان محکم الهی (آل عمران، آیه ۱۰۳) است. امام علی (ع) قرآن را برترین کلام دانسته و مسلمانان را به تفقه و اندیشیدن در آیات آن سفارش کرده، می‌فرماید: «تَعَلَّمُوا الْقُرْآنَ فَإِنَّهُ أَحْسَنُ الْحَدِيثِ وَ تَفَقَّهُوا فِيهِ فَإِنَّهُ رِبْعُ الْقُلُوبِ» (نهج البلاغه، خ ۱۱۰). دسته‌ای از آیات قرآن کریم به جامعیت آن در ابعاد گوناگون اشاره دارند (أنعام، آیه ۳۸). خداوند می‌فرماید: «... وَ تَزَكَّيْنَاكَ الْكِتَابَ تَتَّبِعُنَا لِكُلِّ شَيْءٍ...» (نحل، آیه ۸۹)

عمل به آموزه‌های قرآن، ضامن سعادت دنیا و آخرت است؛ چنان‌که در گذشته نیز عمل به آموزه‌های آن باعث رشد و شکوفایی مسلمانان شده است. ولی در طول تاریخ، آموزه‌های قرآن کریم در صحنه جامعه کمرنگ شده و رفته‌رفته مسلمانان از آموزه‌های سیاسی و اجتماعی آن غافل شده‌اند و امروزه در جوامع اسلامی، آموزه‌های قرآن مهجور شده است و عواملی چون: مهجوریت اهل بیت (ع)، بسنده کردن به ظواهر قرآن، تحجّر و خشک‌ذهنی، از خود بیگانگی مسلمانان، ارائه تفاسیر ناصواب و سلیقه‌ای از قرآن، ناکارآمد جلوه دادن قرآن در حوزه‌های سیاسی و اجتماعی از سوی دشمنان، ستم‌پیشگی حاکمان و زمامداران در آن تأثیر داشته است. مصلحان دینی همواره بر لزوم بازگشت به قرآن و عمل به ابعاد سیاسی و اجتماعی آن تأکید کرده‌اند. در عصر حاضر، امام خمینی (ره) با نگاه جامع به قرآن کریم، همواره به إحيای آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن پرداختند و با پرداختن به این عوامل، مسلمانان را نسبت به پیامدها و آثار مهجور شدن ابعاد سیاسی و اجتماعی قرآن آگاه فرمودند. بر این اساس، در مقاله حاضر برآنیم پس از بیان کلیاتی درباره مهجوریت قرآن و نگرش امام خمینی (ره) به ابعاد آن و برشمردن چند نمونه از عوامل آن، به تبیین پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن در اندیشه امام خمینی (ره) و برخی از مصلحان دینی، اجتماعی و سیاسی بپردازیم.

معنای مهجوریت در لغت و اصطلاح

مهجوریت از ریشه «هجر» گرفته شده و «مهجور» اسم مفعول آن است. گروهی از لغویان، هجر را ضد وصل (ابن فارس، ۱۳۹۹، ج ۶، ص ۳۴؛ جوهری، ۱۴۰۷، ج ۲، ص ۸۵۱) و مهجور گذاشتن را به «ترك کردن» معنا کرده‌اند (ابن منظور، ۱۴۱۰، ج ۵، ص ۲۵۲). از این رو، «مهجور» و «هجیر» در معنای متروک (الزبیدی، ۲۰۰۷، ج ۱۴، ص ۲۲۴؛ انیس‌ابراهیم، ۱۳۷۴، ص ۹۷۳) به کار رفته است. صاحب کتاب العین، مهجوریت را ترك چیزی می‌داند

۶ ♦ فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶ / سال پانزدهم، شماره ۱ / بهار ۱۳۹۰

که انسان در مقابل آن تعهد دارد (الفراهدی، ۱۴۰۵، ج ۱، ص ۳۸۷). راغب اصفهانی نیز بر آن است که مراد از مهجوریت در آیه مزبور، دوری قلبی یا قلبی و زبانی از قرآن است (راغب، ۱۴۱۸، ص ۸۳۳). معنای «هجر» از نظر مصطفوی این است که فردی چیزی را رها می‌کند، در حالی که بین او و آن شیء ارتباط وجود دارد (مصطفوی، ۱۳۶۹، ج ۱۱، ص ۲۴۰). در لغت‌نامه‌های فارسی نیز مهجور به معنای دور افتاده، سخن پریشان و ناحق، متروک و کلامی است که استعمال آن وانهاده شده است. (لغت‌نامه دهخدا)

برخی از مفسران، منظور از مهجوریت را متروک کردن قرآن و ایمان نیاوردن به آن دانسته‌اند (فیض کاشانی، ۱۴۱۵، ج ۴، ص ۱۱؛ آلوسی، ۱۴۱۵، ج ۱۰، ص ۱۴؛ فخرالدین رازی، ۱۴۲۰، ج ۲۴، ص ۴۵۵). بعضی دیگر از مفسران، از مهجوریت، به اعراض مردم از قرآن و هدایت و عدم توجه به آن تعبیر کرده‌اند (طوسی، بی‌تا، ج ۷، ص ۴۸۶؛ ابن کثیر، ۱۴۱۹، ج ۶، ص ۹۹؛ سید قطب، ۱۴۱۲، ج ۵، ص ۲۵۶؛ فضل‌الله، ۱۴۱۹، ج ۱۷، ص ۳۹). با دقت در مفهوم آیه و توجه به آرا و نظرات اندیشمندان مختلف، می‌توان مفهوم مهجور کردن قرآن را عدم درک درست اهمیت و جایگاه قرآن و ترک آموزه‌های آن و همچنین نوعی بی‌توجهی به آن از روی غفلت دانست. مهجوریت قرآن دارای مراتبی است که مهم‌ترین مرتبه آن، عمل نکردن به آموزه‌های قرآن و اکتفا به جنبه‌های صوری و تشریفاتی است.

مهجوریت قرآن در اندیشه امام خمینی (ره) و مصلحان دینی

قرآن کریم از منظر امام خمینی (ره)، سفره گسترده الهی (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۹، ص ۱۱۵)، «کتاب انسان‌سازی» (همان، ج ۳، ص ۲۳۰؛ ج ۷، ص ۲۸۵) و جامع معارف و حقایق اسما و صفات الهی و هدایتگر به راه مستقیم (همو، ۱۳۷۳، ص ۲۰۳) است. در دیدگاه امام خمینی (ره)، قرآن کریم در مسائل سیاسی و اجتماعی جامعیت تام دارد (همو، ۱۳۸۵، ص ۵۰-۴۹) و مشتمل بر همه چیز است (همو، ۱۳۷۹، ج ۴، ص ۴۴۸). ایشان حجم آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن را بیشتر از مطالب عبادی آن برمی‌شمارند (همان، ج ۲، ص ۲۵۵؛ ج ۵، ص ۱۸۸؛ ج ۳، ص ۲۲۷) و برآند که نسبت آیات اجتماعی و سیاسی قرآن به آیات عبادی آن، از نسبت صد به یک هم بیشتر است (همو، ۱۳۶۰، ص ۱۱). ولی مسلمانان عملاً آنها را کنار گذاشته و تنها به بُعد ضعیف آن توجه کرده‌اند. (همو، ۱۳۷۹، ج ۶، ص ۴۳)

امام خمینی (ره) معتقد است با وجود آنکه قرآن همه چیز برای مسلمانان آورده است، خود مسلمانان، عملاً آن را مهجور کرده‌اند؛ به این معنا که «استفاده‌ای که باید از آن بکنند نکردند» (همان، ج ۱۲، ص ۳۲۰). ایشان ضمن اینکه احکام سیاسی و اجتماعی اسلام را مهجور می‌دانند (همان، ج ۱۸، ص ۴۶۳)، با اشاره به

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ♦ ۷

شکوه پیامبر(ص) از امت خود و با نیم‌نگاهی به وضعیت کنونی جهان اسلام، علت عمده مشکلات مسلمانان را در عمل نکردن به آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن برمی‌شمرند. (همان، ج ۱۶، ص ۳۴-۳۳)

مصلحان دینی نیز مهجوریت قرآن را در عمل نکردن به آیات سیاسی و اجتماعی آن دانسته، معتقدند در طول تاریخ، به ویژه امروزه، آموزه‌های کاربردی قرآن در عرصه سیاست و اجتماع مهجور و متروک واقع شده است. (کواکبی، ۱۳۷۸، ص ۳۱-۳۰؛ امین، بی‌تا، ص ۲۷۶-۲۷۵؛ مطهری، بی‌تا، ص ۲۰)

عوامل مهجوریت قرآن در اندیشه امام خمینی(ره) و مصلحان دینی

برای پرداختن به پیامدهای مهجوریت قرآن، ابتدا به برخی از عوامل این معضل اشاره کرده، سپس به صورت مبسوط به آن می‌پردازیم. از این رو، به اختصار به چند نمونه از عوامل مهجوریت اشاره می‌شود.

۱. رواج عقاید باطل

یکی از عوامل مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن، ترویج عقاید نادرست و باطل در جوامع اسلامی است. در طول تاریخ اسلام، مکتبهای زیادی با اعتقادات و گرایشهای گوناگون به وجود آمده‌اند که بسیاری از آنها با آموزه‌های اصیل قرآنی در تضاد بوده‌اند یا درک صحیحی از معارف قرآنی و روایی نداشته‌اند و همین عامل، باعث پیدایش مکتبها و نحله‌های گوناگون شده است. امام خمینی(ره) سکوت علمای اسلام و عدم قیام برای خداوند(سبأ، آیه ۴۶) را عامل پیدایش و ترویج عقاید باطل برمی‌شمرند. ایشان در تاریخی‌ترین سند مبارزاتی خود در سال ۱۳۲۳، ضمن مبارزه با ترویج عقاید باطل، فتنه کسروی^۱ را به علما گوشزد کرده، از عدم موضع‌گیری آنان به هنگام انتشار کتابهای کسروی انتقاد می‌کنند. (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۳، ص ۳۳-۳۲)

یکی از مصادیق رواج عقاید باطل، گسترش مکاتب غربی وارداتی در میان مسلمانان است. امام خمینی(ره) به نخبگان جامعه سفارش می‌کنند که مبدا قرآن کریم را با مکتبهای غلط و منحرف‌کننده‌ای که از فکر بشر تراوش کرده است، خلط کنند (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۲، ص ۴۳۸). ایشان «آرای فاسده و مسالک و مذاهب باطله» را از موانع فهم معارف قرآن برمی‌شمارند (همو، ۱۳۷۳، ص ۱۹۶-۱۹۷). از جمله مکاتب غربی می‌توان به عرفانهای کاذب جدید (یثربی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۵-۱۰۱) اشاره کرد که باعث متروک شدن آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن می‌شوند. مصلحان دینی نیز همواره به این مسئله اشاره داشته‌اند. سید جمال‌الدین اسدآبادی با مقایسه گذشته و حال مسلمانان از لحاظ عقیده و عمل، عظمت آنان را در گذشته به علت

۱. سید احمد، پسر حاجی میرقاسم (۱۳۲۴-۱۲۶۹ ش) نویسنده‌ای که دارای اندیشه‌های انحرافی ضد اسلامی بود. از آثار اوست: تاریخ مشروطیت، تاریخ هجده ساله آذربایجان، بهایی‌گری، شیعه‌گری، ورجاوند بنیاد.

۸ ♦ فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶ / سال پانزدهم، شماره ۱ / بهار ۱۳۹۰

اعتقاد به اسلام اصیل و رعایت احکام قرآن برمی‌شمارد و شروع ضعف و انحطاط جهان اسلام را از زمانی می‌داند که مسلمانان از اسلام اصیل فاصله گرفتند و افکار فاسد و عقاید باطل و خرافه در بین آنان شیوع یافت. (موثقی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۰۳-۳۰۲)

از نظر کواکبی، امروزه اسلام زیر بار بدعت‌های بیگانه با روح قرآن و اسلام رفته است (امین، بی‌تا، ص ۲۷۵). محمد عبده نیز ضمن هشدار در مورد پیامدهای مهوریت قرآن، نسبت به اسلامی که در زمان او جاری بود، انتقادات فراوانی داشت و آن را اسلام اصیل نمی‌دانست. وی ویژگی‌های دین موجود در آن زمان را وصله‌های ناجوری می‌داند که به غلط نام آن را اسلام گذاشته‌اند (احمدی، ۱۳۸۳، ص ۱۲۷). او رواج بدعت و خرافات را در جامعه، از پیامدهای مهوریت آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن برمی‌شمرد (همان، ۱۱۱). از این رو، برای زدودن مهوریت از آموزه‌های قرآن، مسلمانان باید به آموزه‌های هدایتگر قرآن و اهل بیت (ع) تمسک کرده، خود را از آلوده شدن به مکاتب انحرافی دور سازند.

۲. رواج اندیشه اخباری‌گری

«اخباری‌گری» عنوان یک مکتب فقهی شیعی است که نسبت به خوارج و اشعری‌گری، از سابقه کمتری برخوردار است و مؤسس آن «املا امین استرآبادی» است. این مکتب در قرنهای ۱۱ و ۱۲ هجری به اوج قدرت خود رسید. گروهی از این اخباریون معتقد بودند که آیات قرآن رمزگونه است و جز معصومان (ع) کسی قادر به فهم آنها نیست. استرآبادی معتقد است که مفاهیم قرآن برای عموم مردم قابل فهم نیست و استنباط احکام نظری از ظاهر آیات قرآن و روایات نبوی بدون روایات ائمه (ع) جایز نیست (استرآبادی، ۱۴۰۵، ص ۴۸-۴۷). بدین ترتیب، اخباریون هر گونه تعقل و اندیشیدن در آیات قرآن را تعطیل کردند و فهم قرآن را منحصر به ائمه (ع) دانستند.^۱

امام خمینی (ره) با اشاره به حدیث «أَنَّمَا يَعْرِفُ الْقُرْآنَ مَنْ خُوِّبَ بِهِ» (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۲۴، ص ۲۳۸-۲۳۷) آن را از باب عظمت قرآن دانسته‌اند (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۷، ص ۴۳۲) نه اینکه جز ائمه (ع) کسی نمی‌تواند قرآن را بفهمد. البته طبیعی است که فهم یک مفسر معمولی، تفاوت زیادی با فهم شخص معصوم دارد و حدیث مذکور نیز اشاره به این دارد که لطایف قرآن، متشابهاً، اسرار و بواطن آن و به طور کلی، فهم جامع و کامل قرآن به معصومان (ع) اختصاص دارد. آیت‌الله مطهری اخباری‌گری را با مکتب ظاهری و اهل حدیث در تسنن بسیار نزدیک دانسته، معتقد است که از نظر سلوک فقهی، هر دو مکتب، سلوک واحدی دارند و تنها اختلافشان در احادیثی است که باید پیروی کرد؛ یک نوع جدایی تعقل از تدین است،

۱. البته اخباری‌ها تلقی خاصی از عقل دارند. آنان بر خلاف اصولی‌ها عقل را در ادراک حسن و قبح اشیا، حجت نمی‌دانند. برای اطلاع بیشتر و آشنایی با دلایل اخباریون و پاسخ به شبهات آنان، رک. به: جوادی آملی، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۱۱۰-۸۷.

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ♦ ۹

اخباری‌ها دایره عقل را محدود کرده‌اند (مطهری، ۱۳۸۰، ج ۲۰، ص ۱۶۸). بنابر این، به وجود آمدن اندیشه اخباری با جمود فکری، باعث مهجوریت آموزه‌های قرآن کریم و جلوگیری از تدبیر و فهم آیات آن شده است. برای مهجوریت‌زدایی از آموزه‌های قرآن کریم، باید عالمان و مفسران، ابعاد گوناگون آیات الهی از جمله مسائل سیاسی و اجتماعی آن را برای مردم تبیین کنند تا این آموزه‌ها مورد استفاده همگان قرار گیرد.

۳. تضعیف جایگاه امر به معروف و نهی از منکر

امروزه بسیاری از مسلمانان توجهی به مسائل اجتماعی و سیاسی خود ندارند. امر به معروف و نهی از منکر عامل مهم تنظیم روابط سیاسی و اجتماعی مسلمانان است. قرآن کریم کسانی را که امر به معروف و نهی از منکر نمی‌کنند، مورد نکوهش و لعن قرار داده، در آیتی می‌فرماید: «لَعْنُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَ عِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ * كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ» (مائده، آیه ۷۹-۷۸). امام علی (ع) در بستر شهادت به حسنین (ع) وصیت فرمودند که امر به معروف و نهی از منکر را ترک نکنند که در صورت ترک آن، افراد شر بر آنان مسلط می‌شوند و دعاهایشان مستجاب نخواهد شد. (نهج البلاغه، نامه ۴۷، ص ۴۲۲)

ترک فریضه امر به معروف و نهی از منکر، مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن کریم را به دنبال داشته است. با مهجوریت ابعاد سیاسی و اجتماعی قرآن کریم، خواص جامعه در قبال اصلاح جامعه بی تفاوت می‌شوند و ضمن ناامیدی، اصلاح جامعه اسلامی را به ظهور منجی واگذار می‌کنند. امام خمینی (ره) نسبت به این مسئله انتقاد کرده، واگذاری امور به امام زمان (ع) را نفی می‌کنند (امام خمینی، ۱۳۶۰، ص ۸۷). ایشان نقل می‌کنند که حاکم خمین اعتقاد داشته که باید منکرات را رواج داد تا امام زمان (ع) بیاید و اگر معصیت رواج پیدا نکند، حضرت ظهور نمی‌کند! سپس در جواب وی می‌گویند: «آیا شما نماز را هیچ وقت می‌گذارید تا وقتی که امام زمان (ع) آمد، بخوانید؟ حفظ اسلام واجب‌تر از نماز است.» (همان)

از نظر برخی از مصلحان نیز ترک اصل امر به معروف و نهی از منکر در میان مسلمانان از پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن محسوب می‌شود (کواکبی، ۱۳۷۸، ص ۳۱-۲۴؛ امین، بی تا، ص ۲۷۶-۲۷۵). آیت‌الله مطهری هم علاوه بر اینکه امر به معروف و نهی از منکر را در جامعه متروک و مهجور می‌داند، معتقد است که این اصل حتی در افکار مردم نیز مسخ شده و تغییر شکل داده است (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۹۹). بر این اساس، اگر آیات سیاسی و اجتماعی قرآن همچون امر به معروف و نهی از منکر مهجور واقع شود، علاوه بر اینکه ترک‌کننده این امر دچار سلب شخصیت، شراکت در گناه دیگران و محرومیت

۱۰. فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶/ سال پانزدهم، شماره ۱/ بهار ۱۳۹۰

از رحمت الهی می‌شود، آثار اجتماعی زیانباری مانند شیوع فساد، از بین رفتن نعمتها، نزول عذاب الهی، تسلط افراد فاسد و فاسق بر جامعه، استثمار بیگانگان و... را به دنبال خواهد داشت. بنابر این، باید اصل امر به معروف و نهی از منکر در جوامع اسلامی احیا شده و مورد عمل همگان قرار گیرد.

۴. از بین رفتن وحدت جامعه

مهجوریت قرآن در بُعد سیاسی و اجتماعی، تفرقه و اختلاف در میان مسلمانان را به دنبال دارد. قرآن کریم تفرقه و اختلاف را مایه سستی، از بین رفتن ابهت مسلمانان (أنفال، آیه ۴۶) و بی‌خردی (حشر، آیه ۱۴) می‌داند. اختلاف در بین قشرهای گوناگون مردم، از هر مذهب و نژاد و تفکر مذهبی یا سیاسی و اجتماعی، باعث بروز دشمنی و درگیری می‌شود. در چنین جامعه‌ای، امت اسلامی وحدت و یکپارچگی و استقلال ندارد؛ از لحاظ علمی و فرهنگی پیشرو نبوده و دیگران بر آن سلطه خواهند یافت. علاوه بر اختلاف بین مسلمانان، با تحریک پیروان دیگر ادیان علیه قرآن، وحدت بین دینهای آسمانی گوناگون نیز تضعیف می‌شود.

امروزه مسلمانان جهان با جمعیت ۱/۳۶۱/۴۴۱/۸۸۳ و با وجود داشتن ۳۲ میلیون کیلومتر مربع مساحت زمینی و داشتن ذخایر عظیم زیرزمینی (به عنوان مثال دو سوم ذخیره نفت جهان) و معادن و گنجهای فراوان دیگر، در اختلاف و تفرقه به سر می‌برد (زعتری، ۱۳۸۴، ج ۱، ص ۲۴۳-۲۴۲). ایجاد تفرقه بین مسلمانان، از خواسته‌های دیرینه مخالفان اسلام و دولتهای استکباری بوده است و جلوه‌های گوناگونی دارد؛ از جمله: اختلاف شیعه و سنی، اختلاف قومیتها و ملیتهای گوناگون، اختلاف مردم و حاکمان اسلامی، اختلاف مسئولان با یکدیگر، اختلاف گروههای گوناگون نظامی، درگیری حزبی بین مردم، شکاف بین مردم و عالمان دینی، تفرقه میان دانشگاهیان و حوزویان، اختلاف بین افکار گوناگون در یک جامعه، ایجاد عداوت میان کشورهای اسلامی همجوار و....

امام خمینی (ره) عدم اتحاد بین مسلمانان را یکی از بزرگ‌ترین و اساسی‌ترین مشکلات دانسته (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱۵، ص ۱۶۹)، ضمن هشدار به این معضل سیاسی و اجتماعی، مسلمانان دنیا را از تفرقه برحذر می‌دارند (همان، ج ۱، ص ۳۳۴ و ۴۱۳؛ ج ۳، ص ۳۱۹، ۴۱۲ و ۴۸۴؛ ج ۵، ص ۵۱۶؛ ج ۶، ص ۸۴-۸۳). گاهی بیگانگان به تحریک مذاهب و قومیتهای گوناگون می‌پردازند و به تبع آن، تجزیه و فروپاشی یک کشور را دنبال می‌کنند و با تهدید خواندن کشورهای اسلامی نسبت به هم، به فروش اسلحه به دولتهای اسلامی مشغول می‌شوند. امام خمینی (ره) ضمن اشاره به این مسئله، آن را بهانه‌ای برای غارت ذخایر کشورهای اسلامی

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ♦ ۱۱

می‌دانند (همان، ج ۵، ص ۴۷). در سطح بین‌المللی نیز تفرقه در میان دولتهای اسلامی، جلوگیری از امکان اتخاذ موضع متحد در سازمانها و جوامع بین‌المللی را در پی دارد.

در نظر سیدجمال‌الدین اسدآبادی، سهم هر ملتی از بقا و نیرومندی، به اندازه وحدت و یگانگی آن ملت بستگی دارد (اسدآبادی، ۱۴۲۱، ص ۱۹۰) و اگر وحدت نداشته باشند، از بین خواهند رفت. او کشنده‌ترین درد جهان اسلام را اختلاف و تفرقه می‌داند و اذعان می‌کند که مسلمانان «اختلاف دارند بر اتحاد و اتحاد دارند بر اختلاف» (شرفی، ۱۳۷۲، ص ۶۷-۶۶).^۱ همچنین وی بر آن بود که اعتقاد صرف بدون عمل، در میان مسلمانان وجود دارد و روابط مردم با یکدیگر و همکاری و معاضدت میان اقشار گوناگون و زمامداران آنان قطع شده است؛ به طوری که بعضی از مسلمانان یک منطقه، مسلمانان منطقه دیگر را فراموش کرده‌اند (موثقی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۰۴-۳۰۵). سیدجمال، تفرقه شیعه و سنی را ساخته حکام می‌داند که برای حفظ منافع خود، مسلمانان را در جهل و فرقه‌گرایی نگه می‌دارند (امین، بی‌تا، ص ۱۱۳؛ موثقی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۰۴-۳۰۵). از این رو در نظر وی، مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن باعث از بین رفتن وحدت، فرقه‌گرایی، نزاع مذهبی و تفرقه بین مسلمانان و تکه‌تکه شدن سرزمینهای اسلامی را به دنبال دارد (مطهری، بی‌تا، ص ۳۰؛ موثقی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۳۰۸-۳۰۹). اقبال نیز یکی از عوامل بدبختی مسلمانان را پراکندگی و تفرقه آنان می‌داند (شهبیدی، ۱۳۶۵، ص ۱۳۱) و پراکندگی و تفرقه را نکوهش می‌کرد (علوی مقدم، ۱۳۶۵، ص ۳۷۸). از دیدگاه سید قطب نیز تفرقه و جدال مسلمانان علیه یکدیگر، از پیامدهای مهجوریت است. سید قطب عامل این اختلافات داخلی و جنگ را استعمار دانسته، معتقد بود که یهودیان و مسیحیان با ایجاد جنگ داخلی میان مسلمانان، دست به دست هم داده و جبهه واحدی تشکیل می‌دهند و با اصل اسلام مقابله می‌کنند (سید قطب، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۱۶۹-۱۶۸). همچنین از نظر کواکبی، ایجاد تفرقه میان مسلمانان و اختلاف بین علما از پیامدهای مهجوریت به شمار می‌رود (امین، بی‌تا، ص ۲۷۵). بنا بر این، اگر آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن در میان مسلمانان مهجور واقع شود، تفرقه و اختلاف و درگیری داخلی بین مسلمانان را در پی خواهد داشت. از این رو، باید برای تقویت وحدت مسلمانان، به آموزه‌های قرآن در زمینه وحدت اهتمام ورزید.

۵. تهاجم فرهنگی بیگانگان علیه اسلام

تهاجم فرهنگی از سوی بیگانگان، مهجوریت آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن را به دنبال دارد. امروزه با توجه به رشد فکری و آگاهی عمومی ملت‌های جهان، نفوذ و سلطه و به دست آوردن مستعمرات از راه

۱. «...! اختلافهم علی الإتحاد و إتحادهم علی الإختلاف».

لشکرکشی‌های نظامی، به آسانی امکان‌پذیر نیست. از این رو از نظر بیگانگان، بهترین راه نفوذ در سایر کشورها، نفوذ در فرهنگ آنان و استحاله درونی آنهاست. بیگانگان با مترقی جلوه دادن ارزشهای مورد نظر خود، فرهنگ ملتها را تغییر می‌دهند و از این رو، فرهنگ و آموزه‌های قرآنی در جوامع اسلامی مهجور واقع می‌شود. آیت‌الله خامنه‌ای تهاجم فرهنگی را تهاجم یک مجموعه سیاسی یا اقتصادی به بنیانهای فرهنگی یک ملت، برای اجرای مقاصد خاص خود و اسارت آن ملت برمی‌شمارند که در این هجوم، باورهای تازه‌ای به زور و به قصد جایگزینی با فرهنگ و باورهای ملی آن ملت وارد جامعه می‌شود (مصباح یزدی، ۱۳۷۶، ص ۳). از نتایج تهاجم فرهنگی، از بین رفتن اخلاق و غربی شدن است. منظور از غربی شدن، علاقه‌مندی شدید مسلمانان به غرب و اقتباس فرهنگ غربی نه از روی شناخت، بلکه از روی تقلید کورکورانه است. با رواج فرهنگ غربی، پیامدهای دیگری مانند مادی‌گرایی، بی‌دینی، رفاه‌زدگی، فساد و... در جوامع اسلامی پیش خواهد آمد. مسلمانان نیز با میل پیدا کردن به فرهنگ بیگانه، باعث مهجور شدن فرهنگ قرآن در جامعه می‌شوند. قرآن کریم ضمن نهی مؤمنان از تقلید و پیروی از بیگانگان و کفار، آن را مایه خسران می‌داند و می‌فرماید: «یا ایها الذین آمنوا ان تطیعوا الذین کفروا یردوکم علی اعقابکم فتتقلبوا خاسرین» (آل عمران، آیه ۱۴۹)

۶. سلطه رسانه‌ای بیگانگان بر جهان اسلام

رسانه یکی از ابزارهای مهم و تأثیرگذار در عرصه‌های گوناگون به شمار می‌رود. امروزه دولتهای استکباری با استفاده از رسانه‌های خود، به تضعیف اعتقادات، تخریب مقدسات، ایجاد اختلاف، تضاد و ناهمگونی میان کشورهای اسلامی و بزرگ جلوه دادن اختلافهای جزئی میان این کشورها، از بین بردن همبستگی ملی آنها و ایجاد هراس و ناامیدی میان مسلمانان می‌پردازند. در این راستا، رسانه‌هایی همچون: خبرگزاری‌ها، مطبوعات، شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی و سینما نقش بارزی دارند.

دولتهای استکباری با در دست داشتن خبرگزاری‌های بزرگ جهان، در حقیقت؛ کنترل جهان اسلام و بزرگ‌ترین منبع قدرت را در دست دارند و می‌توانند با تبلیغات خود، افکار عمومی را به هر سو که بخواهند، هدایت کرده و از آن، در راه رسیدن به اهداف خود استفاده کنند. امروزه در دنیای اخبار و رسانه، از ۳۵ میلیون کلمه خبر، ۳۲ میلیون آن از طریق چهار خبرگزاری بزرگ جهان مخابره می‌شود که به تفکیک عبارتند از: آسوشیتدپرس^۱ با ۱۷ میلیون، یونایتدپرس^۲ با ۱۱ میلیون، فرانس پرس^۳ با ۳/۵ میلیون و

1. Associated Press (A.P)

2. United Press International (U.P.I)

3. France Press Agency (F.P.A)

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ۱۳

رویتر^۱ با ۱/۵ میلیون کلمه خبر(مولانا، ۱۳۷۱، ص ۴۷). از این رو، این خبرگزاری‌ها بر جریان خبری جهان تسلط کامل دارند. طبیعی است که آنان در جهت منافع خود فعالیت می‌کنند. از آنجا که وضعیت کشورهای اسلامی از نظر رسانه ضعیف است، به آسانی می‌توان برآورد کرد که جریان اطلاعات در این کشورها چگونه است.

درباره مطبوعات باید گفت که طبق آمار موجود، حدود ۳۸۰۰۰ مجله، در سراسر جهان منتشر می‌شود و در ظاهر، نشان‌دهنده تبادل فرهنگی در جهان است؛ اما حقیقت این است که تنها نشریه‌های بیگانگان، شمارگان جهانی و ماهیت فراملی دارند(زیدی، بی‌تا). در مقابل این همه مجله و نشریه که به تخریب بنیادهای فرهنگی کشورهای اسلامی مشغولند، در تمام جهان اسلام حتی یک نشریه معتبر وجود ندارد که به نیمی از جهان اسلام دسترسی داشته باشد و بتواند افکار اسلام ناب را برای آنان تبیین کند.

از اوایل قرن بیستم به بعد، صنعت رادیو و تلویزیون رشد فزاینده‌ای داشته و امروزه تقریباً تمامی کشورهای اسلامی از این ابزارهای فرهنگی استفاده می‌کنند. اما در حقیقت؛ تنها کشورهای غربی و سرمایه‌داران از این امکانات نفع می‌برند(مولانا، ۱۳۷۱، ص ۹۸-۸۰)؛ زیرا در همه کشورهای اسلامی از برنامه‌های ساخت کشورهای غربی استفاده می‌شود و در بعضی از این کشورها میزان برنامه‌های ساخت داخل به کمتر از ۲۰٪ کل برنامه‌ها می‌رسد.(همان)

ساخت فیلم، یکی دیگر از صحنه‌های فعالیت تبلیغاتی غرب است. فیلمهای ساخت کشورهای غربی، به ویژه آمریکا، به وسیله سینما، ویدئو و ماهواره تا دور افتارترین نقاط کشورهای اسلامی رسوخ کرده و تأثیرهای زیانبار فرهنگی خود را بر این جوامع می‌گذارد و موجب از بین رفتن سرمایه‌های هنگفتی از کشورهای اسلامی می‌شود. سینما با اینکه منافعی دارد، اما گاهی باعث ضررهایی نیز در جامعه می‌شود که جبران آنها سخت است. خطرات روانی، سطحی بارآمدن مردم، فساد اخلاقی، تضعیف اعتقادات، اسراف، هدر رفتن بودجه دولتی و پول مردم، افزایش جرم و ... برخی از مضرات سینمای نامطلوب است.(قربانی، ۱۳۸۴، ص ۷۶-۲۸)

امام خمینی(ره) با اشاره به تبلیغات رسانه‌های بیگانه به هدف بیگانگان برای از بین بردن قرآن و آموزه‌های سیاسی و اجتماعی آن می‌پردازند(امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۱۰۵) و اذعان می‌دارند که دشمنان سعی دارند قرآن را در عرصه‌های سیاسی و اجتماعی، ناکارآمد جلوه دهند(همان، ج ۲، ص ۲۵۵). بنابر این، مسلمانان با عمل نکردن به آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن و نداشتن استقلال در عرصه‌های سیاسی و

اجتماعی، به فرهنگ و آداب و رسوم بیگانگان روی می‌آورند و آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن همچنان مهجور می‌ماند. لذا باید با به کارگیری روشهای خلاقانه و نو در عرصه رسانه‌ها، به ترویج آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن پرداخت و از آنها برای تحقق آرمان‌های جامعه قرآنی استفاده کرد.

پیامدهای مهجوریت قرآن در اندیشه امام خمینی(ره) و مصلحان دینی

۱. پیامدهای داخلی مهجوریت قرآن

بخشی از پیامدهای مهجوریت قرآن، مسائلی است که گستره آن مربوط به خود مسلمانان بوده و غیر مسلمانان و بیگانگان در آن نقش ندارند. از آنجا که عوامل مهجوریت قرآن با پیامدهای مهجوریت آن ارتباط تنگاتنگی دارند، لذا برخی از عوامل مهجوریت، جزء پیامدها نیز محسوب می‌شوند، همان گونه که برخی از پیامدهای مهجوریت قرآن را می‌توان جزء عوامل آن نیز برشمرد.

الف) شکایت قرآن و پیامبر(ص) از مسلمانان و نزول عذاب الهی

یکی از پیامدهای مهجوریت قرآن، شکوه قرآن و پیامبر(ص) از پیروان خود است. بر اساس آیات قرآن (فرقان، آیه ۳۰) و روایات(مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷، ص ۲۲۲؛ ج ۲، ص ۴۱)، پیامبر اعظم(ص) در قیامت، از مسلمانان و پیروان خود - به خاطر مهجور گذاشتن آموزه‌های قرآن - شکایت خواهد فرمود.

از آنجا که یکی از آشکارترین مصادیق هدایت و ذکر الهی، قرآن کریم است و در آیات فراوانی از قرآن به جنبه هدایتگری و ذکر بودن آن اشاره شده است(بقره، آیه ۲؛ یونس، آیه ۵۷)، اعراض از ذکر الهی و اطاعت نکردن از آموزه‌ها و دستورات قرآن و به عبارتی؛ مهجور کردن آن، عذاب و مجازات الهی را در پی خواهد داشت. خداوند در آیات سوره مبارکه طه به این مسئله اشاره کرده، می‌فرماید: «...فَأَمَّا يَا تِينَكُم مِّنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى * وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى * قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا * قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى». (طه، آیه ۱۲۶-۱۲۳)

امام خمینی(ره) با اشاره به شکایت پیامبر(ص) اذعان می‌فرماید که اگر به ظواهر قرآن اهمیت بدهیم و به آموزه‌های آن عمل نکنیم، از ننگ مهجور گذاشتن قرآن و شکایت پیامبر(ص) رهایی نخواهیم یافت(امام خمینی، ۱۳۷۳، ص ۱۹۸). بنابر این، پیامبر اعظم(ص) چه در این دنیا و چه در آخرت، از مسلمانان به جرم مهجور گذاشتن قرآن، شکایت خواهد فرمود و هر کس که مورد شکایت پیامبر خدا(ص) واقع شود، عذاب الهی را پیش رو خواهد داشت. لذا برای مهجوریت زدایی از قرآن، باید به تمام آیات، از جمله

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ♦ ۱۵

آموزه‌های سیاسی و اجتماعی آن عمل کرد؛ همان طور که امام خمینی (ره) نیز بر آن است که مسلمانان باید به قرآن تمسک کنند تا مشکلاتشان حل شود. (همو، ۱۳۷۹، ج ۱۳، ص ۸۹)

ب) گسترش فساد سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در جامعه

قرآن کریم، بزرگان و حاکمان فاسد را ریشه فساد در جامعه معرفی می‌فرماید (انعام، آیه ۱۲۳). اگر حکام فاسد باشند، مردم نیز به فساد رو خواهند آورد. از امام علی (ع) نقل است که فرمودند: «النَّاسُ بِأَمْرَائِهِمْ أَشْبَهَ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ». (حرانی، ۱۳۹۸، ص ۲۰۸)

مسائلی مانند حاکم شدن زمامداران فاسد، سوء استفاده‌های اقتصادی و سیاسی مسئولان از موقعیت خود، غارت بیت‌المال و اموال عمومی، تصویب قوانین مخالف قرآن (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۱۱۶)، رواج تبعیض، بی‌عدالتی، ستم بر مردم، افزایش رشوه و حيله در میان کارگزاران و افزایش رباخواری در جامعه، از پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن است.

همچنین، مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن، رواج فساد و گناه در یک جامعه را به دنبال دارد که باعث سقوط و نابودی جامعه شده، آن را به قهقرا می‌برد. قرآن کریم نیز سقوط اخلاقی جامعه را مقدمه‌ای برای سقوط اجتماعی آن می‌داند. در برخی از آیات قرآن، ارتکاب گناه، هوسرانی، خوشگذرانی و تنعم‌زدگی، باعث سقوط جامعه معرفی شده‌اند (اسراء، آیه ۱۶؛ قصص، آیه ۵۸؛ مؤمنون، آیه ۶۵). ارتکاب گناه و تجاوز به حقوق دیگران در قرآن مورد نکوهش واقع شده است: «...وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ». (بقره، آیه ۱۹۰)

امام خمینی (ره) با اشاره به رواج فساد و فحشا در جامعه، به ویژه میان جوانان، اذعان می‌فرماید که با رواج فساد در جامعه اسلامی، زمینه غارت ذخایر مسلمانان از سوی بیگانگان فراهم می‌شود (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۸، ص ۲۰۳). برخی از مصلحان دینی از جمله سید جمال‌الدین اسدآبادی و سید قطب، یکی از پیامدهای مهم مهجوریت قرآن در بُعد اجتماعی و سیاسی را انحطاط اجتماعی و فساد اخلاقی معرفی کرده و علت انهدام و نابودی یک ملت برشمرده‌اند (اسدآبادی، ۱۴۲۱، ص ۱۷۰ و ۱۷۴؛ سید قطب، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۳). برای از بین رفتن مهجوریت، باید هم زمامداران جوامع و هم توده مردم به آیات قرآن در زمینه‌های اقتصادی، حکومت‌داری و مسائل اجتماعی عمل کنند.

ج) از بین رفتن آزادی و پدید آمدن فضای خفقان در جامعه

اسلام دین آزادی و آزادگی است و اصل آزادی یکی از نعمتهای مهم الهی به انسان به شمار می‌رود. اما

۱۶ ♦ فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶/ سال پانزدهم، شماره ۱/ بهار ۱۳۹۰

امروزه مسلمانان در کشورهای گوناگون اسلامی، از این نعمت محروم هستند. قرآن کریم با اشاره به آزادی‌بخشی خداوند توسط پیامبر(ص)، می‌فرماید: «...وَ يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ...» (اعراف، آیه ۱۵۷)

عقل‌گرایی و عقل‌گزینی همواره تابعی از تفکر حاکمان مسلط بر جوامع اسلامی بوده است. حاکم آزاداندیش، علم‌پرور و عقل‌گرا، درهای خردورزی و اندیشه‌محوری را می‌گشاید و حاکم متحجر و جامد فکر، سخن هیچ مخالف فکری و سیاسی را بر نمی‌تابد و از بیم آنکه مبدا مخالفتی به وجود آید، فرصت تحرک اندیشه را می‌گیرد. ملاحظه تاریخ به روشنی این مسئله را اثبات می‌کند.

امام خمینی(ره) انسان را از لحاظ فطری، عاشق آزادی برشمرده (امام خمینی، ۱۳۸۶، ص ۱۰۲)، ضمن اعلام اینکه اسلام طرفدار آزادی است (همو، ۱۳۷۹، ج ۱، ص ۲۸۸-۲۷۷؛ ج ۶، ص ۲۷۷؛ ج ۱۴، ص ۶۹)، آموزه‌های قرآن را آزادی‌بخش معرفی کرده (همان، ج ۲، ص ۴۳۸) و اختناق و خفقان را در جامعه نفی کرده‌اند (همان، ج ۶، ص ۴۶۳). ایشان آزادی را نعمتی الهی دانسته که خداوند و اسلام به انسان عطا فرموده است. (همان، ج ۳، ص ۴۰۷)

از دیدگاه کواکبی، پیامد اصلی و مهم مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن، استبداد است. وی، استبداد را «تصرف نمودن در امورات مشترک به مقتضای هوی» (کواکبی، ۱۳۷۸، ص ۷۹) می‌داند. از نظر او، اطاعت بی‌چون و چرای مسلمانان از حکام و زمامداران و پادشاهان مستبد، از پیامدهای سیاسی و اجتماعی مهجوریت قرآن بوده است (همان، ص ۱۰۵-۱۰۴). از این رو، عمل نکردن به آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن، باعث سلب آزادی و ایجاد خفقان در جوامع اسلامی می‌شود. بنابر این، آزادی باید به عنوان یک اصل مهم قرآنی مورد توجه همگان قرار گیرد.

د) از بین رفتن استقلال فکری دانشگاهها و وابستگی به بیگانه

قرآن کریم هرگونه وابستگی به بیگانگان را نفی فرموده است. آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از مسلمانان می‌خواهد که به ظالمان، وابسته و دلخوش نباشند؛ که در آن صورت، گرفتار عذاب دوزخ خواهند شد. (هود، آیه ۱۱۳)

امام خمینی(ره) از این مسئله که با وجود سفارشهای فراوان قرآن کریم به تلاش در راه کسب علم و دانش، مجامع علمی مسلمانان، عقب‌مانده و وابسته به غرب است، انتقاد کرده، وابستگی به بیگانه را نتیجه عدم توجه به آموزه‌های قرآن برمی‌شمارد و پیامدهای این مهجوریت را مسائلی همچون: از بین رفتن استقلال فکری دانشگاهها، وابستگی به بیگانگان در زمینه‌های گوناگون مانند علم وابسته (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ♦ ۱۷

۵، ص ۲۶۴)، اقتصاد وابسته (همان، ج ۶، ص ۳۴)، صنعت، کشاورزی و پزشکی وابسته (همان، ج ۵، ص ۲۶۵-۲۶۴) و... می‌دانند. از این روست که ایشان همواره با دانشگاه استعماری و غربزده (همان، ص ۲۶۳) و استاد غربزده (همان، ج ۱۵، ص ۲۴۳) مخالفت کرده‌اند. ایشان می‌فرمایند: «فرهنگ مسموم استعمار تا اعماق قصبات و دهات ممالک اسلامی رخنه کرده، فرهنگ قرآن را عقب زده و نوباوگان ما را فوج فوج در خدمت بیگانگان و مستعمرین در می‌آورد» (همان، ج ۲، ص ۳۲۲)

امام خمینی (ره) غرب‌زدگی را بیماری مزمن و مصیبتی بزرگ برای کشورهای مسلمان می‌داند (همان، ج ۹، ص ۷۵) و در رابطه با وابستگی فکری به غرب می‌فرماید: «من صریحاً می‌گویم ما نمی‌خواهیم نه غرب و نه شرق از ما تعریف کند. نمی‌خواهیم روشنفکران غربزده و قلم‌داران خودفروخته از ما تعریف بکنند» (همان، ج ۱۲، ص ۲۹۲). ایشان بر این باورند که بیگانگان سعی می‌کنند تا به دانشجویان ما روحیه ناتوانی را در زمینه‌های گوناگون علمی القا کنند. (همان، ج ۱۳، ص ۱۴۲؛ ج ۱۶، ص ۱۸۹)

امام خمینی (ره) به تلاش دشمنان برای درست کردن دانشگاه استعماری اشاره می‌کند و هدف آنها را در این می‌داند که مسلمانان را عقب‌مانده نگه دارند و از رشد علمی و آگاهی اجتماعی و سیاسی آنان جلوگیری کنند (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۱۲۷؛ ج ۳، ص ۲۱۴). همچنین ایشان به وابستگی تعلیم و تربیت به غرب اذعان می‌کند (امام خمینی، ۱۳۷۹، ج ۹، ص ۱۶۶)

کواکبی نیز با اشاره به تلاش بیگانگان برای عقب‌نگه داشتن مسلمانان، تصریح می‌کند که هر گاه حکام وابسته به بیگانه بخواهند مردم را در چنگ خود نگه دارند، نور علم را خاموش می‌کنند تا ملت در تاریکی جهل باقی بمانند (کواکبی، ۱۳۷۸، ص ۱۲۰). بنابر این، هنگامی که آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن مهجور واقع شود، مراکز علمی جامعه به ویژه دانشگاهها، با از دست دادن استقلال خویش، به بیگانگان وابسته می‌شوند. مراکز علمی جهان اسلام برای مستقل بودن، باید با اتکای بر فرهنگ قرآنی خود، وابستگی به بیگانگان را کاهش دهند.

۲. پیامدهای بین‌المللی

بخشی از پیامدهای مهجوریت قرآن تنها به مسائل داخلی مسلمانان بر نمی‌گردد و گستره زیادی داشته و جوامع دیگر را نیز در برمی‌گیرد. همچنین، برخی از پیامدها به بیگانگان هم ارتباط داشته و نقش بیگانگان را در مهجوریت ابعاد سیاسی و اجتماعی قرآن نمایان می‌کند. از این رو، در ادامه به برخی از پیامدهای مهجوریت در حوزه بین‌الملل - چه از جهت شمولیت و چه از نظر نقش‌آفرینی مخالفان قرآن - اشاره می‌شود.

الف) تسلط بیگانگان و مستکبران بر مسلمانان

پیامبران الهی(ع) در طول زندگی خود، همواره با مستکبران مبارزه داشته‌اند. از نظر قرآن، استکبار^۱ چند نوع است:

- **استکبار عبادی:** استکبار در مقابل عبادت خداوند، مانند شیطان(نساء، آیه ۱۷۳-۱۷۲)؛
 - **استکبار اقتصادی:** برتری جویی اقتصادی در سایه امکانات مالی، مانند قارون(قصص، آیه ۷۷-۷۶)؛
 - **استکبار علمی:** خودبرتربینی در سایه داشتن دانش، مانند بلعم باعورا و ولید بن مغیره(اعراف، آیه ۱۷۵)؛
 - **استکبار سیاسی:** تسلط بر مردم و حکومت ناحق، مانند فرعون.(قصص، آیه ۴)
- بیگانگان همواره در این فکر بوده‌اند که قرآن را از مسلمانان بگیرند تا بر آنان سلطه یابند. زمانی «ویلیام گلاستون»^۲ بنیانگذار استعمار انگلیس، قرآن را به زمین زد و اعلام کرد تا این کتاب هست، نفوذ ما در میان مسلمانان محال است(عطایی اصفهانی، ۱۳۸۶، ج ۲، ص ۴۰؛ قطب، ۱۳۵۰، ص ۲۳۴-۲۳۳؛ قربانی، ۱۳۸۴، ص ۴۳۳). «ناپلئون بناپارت»^۳ نیز اذعان می‌کرد که اگر مسلمانان به آموزه‌ها و دستورات قرآن خودشان عمل کنند، هرگز روی ذلت و خواری نخواهند دید، مگر آنکه ما در میان آنها و قرآن جدایی بیفکنیم.(سید علوی، ۱۳۷۸، ص ۱۱۵)

امام خمینی(ره) یکی از پیامدهای مهجوریت قرآن را در بُعد سیاسی و اجتماعی، تسلط بیگانگان بر مسلمانان می‌داند. عمل نکردن به آیات وحدت‌بخش قرآن، باعث سلطه‌گری بیگانگان و استعمارگران می‌شود(امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۵، ص ۳۷). در نگاه ایشان، اگر مسلمانان به آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن عمل نکنند، ذلت به سراغ آنان خواهد آمد و زیر سلطه بیگانگان ذلیل خواهند شد.(همان، ص ۱۷۴)

از آنجا که تهاجم نظامی زائیده تهاجم فکری و امپریالیسم فرهنگی است(شریعتی، ۱۳۸۶، ص ۸۹)، اگر آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن مهجور شود، جامعه اسلامی از هم گسیخته و پراکنده می‌شود و زمینه هجوم بیگانگان فراهم خواهد شد. جنگهای صلیبی اوج تلاش غرب در جلوگیری از گسترش اسلام در جهان به شمار می‌آید که طی آن، امپراتوران و مقامات مذهبی کلیسا، برای تهاجم به کشورهای اسلامی، با ایجاد اختلاف در بین مسلمانان، به تهییج مسیحیان علیه مسلمانان پرداختند(موتقی، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۷۵-۱۷۴). در ابتدای نخستین جنگ صلیبی، پاپ وقت، طی سخنانی مردم را به شرکت در تهاجم وحشیانه علیه

۱. منظور از استکبار در مقاله حاضر، استکبار سیاسی است. برای اطلاع بیشتر ر.ک. به: پژوهشکده تحقیقات اسلامی، ۱۳۸۴، ص ۲۸-۱۵.

۲. William Gladstone؛ وی نخست‌وزیر دوران ملکه ویکتوریا در سالهای ۱۸۳۸ به بعد بود.

۳. نخستین امپراتور فرانسه در سالهای ۱۸۰۴ تا ۱۸۱۵ م.

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ۱۹

کشورهای اسلامی فراخواند (محفوظ، ش ۲۴). از این رو، اروپاییان علیه جهان اسلام با یکدیگر متحد شدند؛ در حالی که مسلمانان دچار تفرقه و جدایی بودند.

با مهجور شدن آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن، ضمن سلطه بیگانه بر مسلمان، زمینه دستبرد دشمنان در قرآن فراهم می‌شود؛ به ویژه در عصر حاضر برخی از دشمنان قرآن و اسلام، از آنجا که آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن را به ضرر منافع خود می‌بینند، سعی در چاپ قرآنها می‌کنند که در آن آیات سیاسی و اجتماعی مانند جهاد، قصاص، امر به معروف و نهی از منکر و... حذف شده باشد. امام خمینی (ره) با اشاره به این توطئه دشمنان در راستای تغییر آموزه‌های قرآنی (امام خمینی، ۱۳۶۰، ص ۱۷۵)، بر آن است که با مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن و عمل نکردن به آنها، بیگانگان و استعمارگران بر مسلمانان مسلط می‌شوند و استقلال، آزادی و ثروتهای آنان را غارت می‌کنند (همان، ص ۲۳). تقویت روحیه خودشناسی و خودباوری، یکی از راههای اصلاح جامعه و عمل به آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن است. مسلمانان باید با اتحاد و همدلی خویش، تسلط بیگانگان را از جوامع اسلامی قطع کنند.

ب) افراط و تفریط در مسائل سیاسی و اجتماعی زنان

قرآن کریم نسبت به زن و مرد هیچ گونه تفاوت و تبعیضی قائل نشده است و به زن شخصیت بخشیده و به مقام او ارج می‌نهد. در نتیجه مهجوریت قرآن در بُعد سیاسی و اجتماعی، گاهی نگاه آزادی حداکثری به زن ایجاد می‌شود و گاه با دید حداقلی به آزادی زن، او در جامعه محدود می‌شود.

فمینیسم^۱ به معنای زن‌گرایی، زن‌باوری، تفکر تساوی حقوق زن و آزادی زن است (قدوسی‌زاده، ۱۳۸۷، ص ۱۰۷-۱۰۶). استعمار برای رسیدن به اهداف خود، به مسئله آزادی زن دامن زده، خواستار آزادی حداکثری به زن می‌شود. البته هیچ گاه به فکر مصلحت زن مسلمان و جوامع اسلامی نبوده، بلکه می‌خواهد زن را غرق در آزادی‌های حیوانی کند و به وسیله او، تمام جامعه را به فساد و تباهی بکشاند (قطب، ۱۳۵۰، ص ۲۹۱-۲۹۲) و با از بین رفتن اقتدار و عظمت مسلمانان، بر آنان تسلط یابد. در برخی جوامع نیز زن حتی از داشتن حقوق عادی خود محروم است.

از نظر امام خمینی (ره)، زن در زمان قبل از انقلاب، نقشی در جامعه نداشت و با مهجور بودن آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن در جامعه، از امور اجتماعی و سیاسی کنار گذاشته شده بود (امام خمینی، ۱۳۶۱، ج ۷، ص ۲۶۲). از بارزترین نمونه‌های ایجاد محدودیت می‌توان به جلوگیری از مشارکت زنان

1. Feminism

در اجتماع، ممانعت از حضور زن در مساجد و... اشاره کرد.

سید قطب ضمن اعتقاد به اجرای قوانین اسلام و آموزه‌های اجتماعی قرآن در جامعه، با اشاره به فمینیسم بیان می‌کند که زنان و مردان، وظایف خود را - بر مبنای اسلام - انجام دهند و بعد از آنکه زن و مرد هر یک با توجه به مقتضیات و شرایط روحی و جسمی خود، نقش خود را در خانواده و جامعه ایفا کنند، مسئله حقوق زن و مرد حل خواهد شد (سید قطب، ۱۳۵۰، ص ۴۶-۴۵). قرآن کریم ضمن شخصیت دادن به زن، با در نظر گرفتن شرایط زن و مرد، نگاه واقع‌بینانه‌ای در این زمینه ارائه کرده است که مسلمانان با تمسک به آن، از افراط و تفریط دور خواهند شد.

بحث و نتیجه گیری

آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن کریم در جوامع اسلامی مهجور واقع شده است. برخی از عوامل مهجوریت را می‌توان چنین برشمرد: مهجوریت اهل بیت (ع)، رواج عقاید باطل و مکاتب انحرافی، تضعیف جایگاه امر به معروف و نهی از منکر، از بین رفتن وحدت جامعه و تهاجم فرهنگی بیگانگان علیه اسلام. مهجوریت قرآن پیامدهایی همچون: شکایت قرآن و پیامبر (ص) از مسلمانان و نزول عذاب الهی، گسترش فساد سیاسی، اجتماعی و اقتصادی، افراط و تفریط در مسائل سیاسی و اجتماعی زنان، از بین رفتن آزادی و وابسته شدن مسلمانان به بیگانگان را به دنبال داشته است. بنابر این، برای مهجوریت زدایی از آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن، مسلمانان باید به قرآن و اهل بیت (ع) تمسک جویند و راهکارهای ذیل را عملی کنند:

- تبیین آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از سوی عالمان و دانشمندان؛
- احیای اصل امر به معروف و نهی از منکر؛
- تقویت وحدت مسلمانان؛
- استفاده از رسانه‌ها در آموزه‌های اجتماعی و سیاسی قرآن؛
- توجه به اصول سیاسی قرآن در زمینه‌های حکومت‌داری و مسائل اقتصادی؛
- استقلال فرهنگی و عدم وابستگی به بیگانه.

منابع

- قرآن کریم؛ ترجمه محمد مهدی فولادوند.
- نهج البلاغه (۱۳۹۵ ق)؛ تحقیق صبحی صالح، قم، هجرت.
- آلوسی، سید محمود (۱۴۱۵ ق)؛ روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم، تحقیق علی عبدالباری عطیه، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- ابن فارس، ابوالحسن احمد بن فارس بن زکریا (۱۳۹۹ ق / ۱۹۷۹ م)؛ معجم مقاییس اللغه (۶ جلد)، تحقیق عبدالسلام محمد هارون، بیروت، دارالفکر.
- ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمرو (۱۴۱۹ ق)؛ تفسیر القرآن العظیم، تحقیق محمد حسین شمس الدین، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- ابن منظور، أبو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم (۱۴۱۰ ق / ۱۹۹۰ م) لسان العرب (۱۵ جلد)، بیروت، دار بیروت للطباعه و النشر.
- احمدی، علی (۱۳۸۳)؛ شهید سید قطب، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- استرآبادی، محمد امین، الفوائد المدنیة، دارالنشر لأهل البيت (ع)، ۱۴۰۵ ق
- اسدآبادی سید جمال الدین، محمد عبده (۱۴۲۱ ق)؛ العروه الوثقی، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، چ دوم.
- الزبیدی، سید محمد مرتضی بن محمد الحسینی (۲۰۰۷ م) تاج العروس من جواهر القاموس (۴۰ جلد)، تحقیق عبدالمنعم خلیل ابراهیم و کریم سید محمد محمود، بیروت، دارالکتب العلمیه.
- الفراهیدی، أبو عبدالرحمن الخلیل بن أحمد (۱۴۰۵ ق)؛ کتاب العین (۸ جلد)، تحقیق مهدی مخزومی و ابراهیم سامرائی، قم، دارالهجره.
- امام خمینی، روح الله (۱۳۷۳)؛ آداب الصلوه، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره)، چ چهارم.
- امام خمینی، روح الله (۱۳۸۵)؛ اسلام ناب در کلام و پیام امام خمینی (ره)، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره)، چ ششم.

۲۲ ♦ فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶/ سال پانزدهم، شماره ۱/ بهار ۱۳۹۰

- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۸۶)؛ شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره)، چ یازدهم.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۷۹)؛ صحیفه امام، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام (ره)، چ دوم.
- امام خمینی، روح‌الله (۱۳۶۰)؛ ولایت فقیه (حکومت اسلامی)، تهران، امیرکبیر.
- امین، احمد (بی تا)؛ زعماء الإصلاح فی العصر الحدیث، بیروت، دارالکتاب العربی.
- انیس ابراهیم، منتصر عبدالحلیم، الصوالحی عطیه، خلف الله احمد محمد (۱۳۷۴)؛ المعجم الوسیط، تهران، فرهنگ اسلامی، چ پنجم.
- جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۴)؛ تفسیر قرآن کریم، قم، اسراء، چ پنجم.
- جوهری (۱۴۰۷ ق)؛ الصحاح (تاج اللغة و صحاح العربیه) (۶ جلد)، تحقیق احمد عبدالغفور عطار، بیروت، دارالعلم للملایین، الطبعة الرابعه.
- حرانی، حسن بن علی بن الحسین (ابن شعبه) (۱۳۹۸ ق)؛ تحف العقول عن آل الرسول (ص)، بیروت، مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، الطبعة الخامسة.
- دهخدا، علی اکبر (بی تا)؛ لغت نامه (۱۵ جلد)، زیر نظر محمد معین و سیدجعفر شهیدی، تهران، دانشگاه تهران، چ دوم.
- راغب، حسین بن محمد (۱۴۱۸ ق)؛ المفردات فی غریب القرآن، بیروت، دارالمعرفه.
- زعتری، علاء الدین (۱۳۸۴)؛ بیداری اسلامی چشم انداز آینده و هدایت آن (۲ ج)، یکپارچه سازی اقتصاد، گزینه راهبردی جهان اسلام، جمعی از اندیشمندان، تهران، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
- زیدی، علی مرتضی (بی تا)؛ «فعالیت تبلیغاتی دشمنان اسلام در جهان»، مجله معرفت، ش ۱۳.
- ستوده، غلامرضا (۱۳۶۵)؛ در شناخت اقبال (مجموعه مقالات کنگره جهانی بزرگداشت علامه اقبال)، تهران، دانشگاه تهران.
- سید علوی، سید مصطفی (۱۳۷۸)؛ قرآن در آینه بزرگان، تهران، [بی نا].

پیامدهای مهجوریت آموزه‌های سیاسی و اجتماعی قرآن از ... ♦ ۲۳

- سید قطب (۱۴۱۲ ق)؛ فی ظلال القرآن، قاهره، دار الشروق، چ هفدهم.
- سید قطب (۱۳۸۷)؛ فی ظلال القرآن (جلد ۶)، ترجمه مصطفی خرم‌دل، تهران، احسان، چ دوم.
- سید قطب (۱۳۵۰)؛ ما چه می‌گوییم، ترجمه سیدهادی خسروشاهی، قم، دین و دانش، چ چهارم.
- شرفی، حسین (۱۳۷۲)؛ «ناهنجاری‌های جهان اسلام از دید سیدجمال‌الدین اسدآبادی»، ویژه‌نامه حوزه، ش ۶۰-۵۹ (آذر تا اسفند).
- شریعتی، علی (۱۳۸۶)؛ ما و اقبال، تهران، الهام، چ دهم.
- طباطبایی، سید محمدحسین (۱۳۹۳ ق)؛ المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه الأعلمی، الطبعة الثانية.
- طوسی، محمدبن حسن (بی‌تا)؛ التبیان فی تفسیر القرآن، تحقیق احمد قصیر عاملی، بیروت، دار احیاء التراث العربی.
- عطایی اصفهانی، محمد (۱۳۸۶)؛ اعترافات، قم، حضرت عباس (ع)، چ سوم.
- فخر رازی، محمد بن عمر (۱۴۲۰ ق)؛ مفاتیح الغیب، بیروت، دار احیاء التراث العربی، چ سوم.
- فضل‌الله، سید محمدحسین (۱۴۱۹ ق)؛ من وحی القرآن، بیروت، دار الملائک للطباعة و النشر، چ دوم.
- فیض کاشانی، محمد بن محسن (۱۴۱۵ ق)؛ الصافی، تحقیق حسین اعلمی، تهران، الصدر، چ دوم.
- قدوسی‌زاده، حسن (۱۳۸۷)؛ اصطلاحات سیاسی فرهنگی، قم، معارف.
- قربانی، زین‌العابدین (۱۳۸۴)؛ علل پیشرفت اسلام و انحطاط مسلمین، تهران، نشر فرهنگ اسلامی، چ ششم.
- قطب، محمد (۱۳۵۰)؛ آیا ما مسلمان هستیم، ترجمه سیدجعفر طباطبایی، تهران، آسیا.
- قطب، محمد (۱۳۸۸)؛ نقش سینما در زندگی و تمدن جدید، رشت، نسل جوان، چ دوم.
- کواکبی، عبدالرحمان (۱۳۷۸)؛ طبایع الاستبداد، ترجمه عبدالحسین میرزا قاجار، تصحیح محمدجواد صاحبی، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، چ سوم.
- مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ ق)؛ بحار الانوار (۱۱۰ ج)، بیروت، مؤسسه الوفاء، چ دوم.

۲۴ ♦ فصلنامه معرفت در دانشگاه اسلامی ۴۶ / سال پانزدهم، شماره ۱ / بهار ۱۳۹۰

- محفوظ، محمد، *الغرب و حوار المستقبل*، ترجمه‌ی صالح واصلی، مجله اسلام و غرب، ش ۲۴
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۷۶)؛ *تهاجم فرهنگی*، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
- مصطفوی، حسن (۱۳۶۹)؛ *التحقیق فی کلمات القرآن*، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۵)؛ *ده گفتار*، تهران، صدرا، چ بیست و دوم.
- مطهری، مرتضی (۱۳۸۰)؛ *مجموعه آثار*، تهران، صدرا.
- مطهری، مرتضی (بی تا)؛ *نهضت‌های اسلامی در صد ساله اخیر*، تهران، صدرا.
- موثقی، احمد (۱۳۷۵)؛ *استراتژی وحدت در اندیشه سیاسی اسلام*، قم، دفتر تبلیغات اسلامی، چ دوم.
- مولانا، حمید (۱۳۷۱)؛ *جریان بین‌المللی اطلاعات*، ترجمه یونس شکرخواه، تهران، مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- یثربی، سید یحیی (۱۳۸۶)؛ *عرفان و شریعت*، تهران، کانون اندیشه جوان.